

РЕТОРИКА, БЕСЕДНИШТВО И ЈАВНИ НАСТУП

У почетку беше Реч...

In principio erat Verbum...

Εν αρχη υπηρχεν ο Λογος...

Реч, речитост, говор, беседа, реторика, беседништво, елоквенција, ораторство... Колико ли још појмова покушава да опише једну од најчудеснијих људских особина и делатности, ону по којој се човек разликује од свих других врста? Божански дар да могу међусобно да се споразумевају помоћу речи или, како би се данас модерније рекло – да вербално комуницирају,¹ од вајкада је један број људи прихватао као поклон с неба, као ваздух или воду, и њиме се користио у изворном облику, док су други водили рачуна о томе како да употребљавају ту драгоцену способност и моћ.

„Постоји ли мелодија слађа од добро усклађеног говора? Која је песма боље уобличена од уметнички обликоване реченице? Који је то глумац, који опонаша стварност, забавнији од говорника који се хвата у коштац са стварним случајевима?“, питао се Цицерон. *„Ко може елоквентније од говорника подстицати на врлину, ко оштрије одвраћати од порока, ко жешиће корити злотворе, ко лепше хвалити добре? Чији напад може снажније сломити похлепу, чија утеха може нежније утишати бол?“*² Али, да би се тако нешто постигло, потребни су и надареност и рад. Они који су природно обдарени красноречјем често се ослањају само на свој таленат. И, наравно, греше. Као када неко троши своје богатство улудо. Срећом, беседништво многи разумеју као вештину и уметност, свесни да су, без обзира на постојање талента, неопходна додатна улагања да би се на прави начин овладало говорничком вештином.

Зато су се међу првим уџбеницима у историји човечанства нашли баш приручници беседништва: бројни грчки писци су састављали дела под називом *Rhetorike technē* (вештина беседништва), а о некима од њих се сачувало

¹ Последњих деценија се интензивно развија посебна, млада наука, теорија комуникације, која проучава садржај, облике и технике саопштавања мисли, као и начине на које се они прихватају. Комуникологија је у тесној вези са реториком, али она додирује (уосталом, као и сама реторика) и низ других дисциплина, као што су психологија, лингвистика, историја, филозофија, социологија, економија, итд. Једна од најутицајнијих књига из те области је Еко, У., *Култура, информације, комуникација*, Београд 1973; Williams, R., *Communications*, Harmondsworth 1970. Први захтев за остваривање квалитетне комуникације који поставља Вилијамс је учење говора, 127. У нашој литератури в. нарочито Ђорђевић, Т., *Комуникација и власт*, Београд 1988; Богданић, А., *Комуникологија*, Београд 1996; Томић, З., *Комуникологија*, Београд 2003; иста, *Комуникација и јавност*, Београд 2007.

² Cicero, *De oratore*, 2, 8, 34-35; Ciceron, M. T., *O govorniku* (prevod Gorana Stepanić), Zagreb 2002. Наведени хрватски превод, уз местимично консултовање изворног латинског текста, представљао је подлогу за превођење већине места из тог Цицероновог списка у овој књизи.

прилично података.³ Тако је већ са зором образованог човечанства, како понекад називају грчку цивилизацију, сазрела мисао да добар говор треба да се ослања на одређене принципе и поуке које се могу учити и научити. Из тих разлога се већ у грчком језику речник обогаћује новим терминима. Поред оних који су означавали природно беседништво, беседничку праксу, красноречје, вештину убеђивања помоћу речи, речитост и беседника, нешто касније израста и реч реторика (*rhetorike*). Иако се првенствено односи на дисциплину која подучава правилима лепоречја - теорију беседништва, она постепено преузима и шире значење, па је неко доживљава као синоним за низ других, већ поменутих појмова. Ове разлике се донекле рефлектују и у појединим дефиницијама.

Беседништво је за највеће римске ауторитете у овој области, Цицерона и Квинтилијана, било *Ars bene dicendi* – вештина (уметност) доброг говора. За Коракса, грчког учитеља беседништва и првог познатог писца *Rhetorike techne*, оно је „средство уверавања речима“, а исту идеју су Римљани изразили као *Ars persuadendi* – вештина убеђивања. Чувени софиста Горгија, и многи за њим, су доброг беседника одређивали као некога ко „води душе речима“, или „психагога“, како ће касније говорити Платон и Цицерон. За Аристотела је реторика учитељица уверавања и наговарања, средство за изналажење уверљивог у сваком датом случају.⁴ Поред ових дефиниција које су осмислили антички ауторитети, а које су у основи до данас остале непревазиђене, и низ других мудрих људи је изрекао још много лепих и занимљивих опаски:

Речитост је поезија прозе (амерички песник Вилијам Брајант).

Речитост је сликовито изражавање мисли (Блез Паскал).

Најдубље су лепоте и истине речене увек у неколико речи (Јован Дучић).

Реторика је моћни инструмент обмане (Џон Лок).

Viva vox docet – жива реч учи.

Речитост је и мач и штит (Милош Ђурић).

Права и благовремена реч може мењати судбину (Слободан Селенић).

Реторика је језик обучен у одело.

Циљ говорништва је тројак: да се освоје срца, да се поучи и да се гане (Цицерон).

Реторика је општа теорија прозе (Јован Стерија Поповић).

Задатак и дужност реторике је да примењује разум на машту како би покретала вољу (Франсис Бекон).

Реторика је Афродитина ћерка која вара смртнике (Сапфо).

Реторика је вештина прилагођавања идеја људима и људи идејама.

³ *Techne rhetorike* и *Rhetorike techne* су алтернативни називи за прве грчке уџбенике беседништва. В. ближе одељак *Поуке из историје реторике и беседништва*, поглавље *Грчко чудо – колевка реторике*.

⁴ О доприносу појединих античких писаца дефинисању и разумевању беседништва и реторике, в. одељак *Поуке из историје реторике и беседништва*, поглавља *Грчко чудо – колевка реторике* и *Римска традиција – копија или оригинал?*.